

Tarih Okulu
Mayıs-Ağustos 2010
Sayı VII, 181-186.

Dursun Ayan, Ordinaryüs Profesör Aydın Sayılı, Bilim Tarihinde Türk Entelektüel Kimliği, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008, 91 s.

Leylâ AKSU*

2009 yılının başında piyasaya sürülen 5 Türk Lirası'nın arka yüzünde “güneş sistemi, atomun yapısı, DNA ve ilk çağ mağara resimleri” gibi motiflerle birlikte kompozisyon içinde **Ordinaryüs Prof. Dr. Aydın Sayılı**'nın portresi de yer almaktadır. Aydın Sayılı ismi, onu tanımayanlar için biraz yabancı gelebilir. Bu yazıda tanıtımı yapılacak kitap, onu hiç tanımayanlar ya da hakkında çok az bilgi sahibi olanlar ile sadece ismini duyup da daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenler için onu tanıtabilecek bir eserdir. Aydın Sayılı'nın, onun mesleği dışındaki insanlar tarafından da bilinmesi isteği bu kitabın yazarı Dursun Ayan'ın¹ özellikle dile getirdiği bir durumdur.

* Arş. Gör., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji lisans, Gazi Üniversitesi'nde siyaset-sosyoloji yüksek lisans ve Hacettepe'de sosyoloji doktora programını tamamlayan Dursun Ayan, Aydın Sayılı ile 1986-1993 yılları arasında (Sayılı görevinden ayrılana kadar) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nda uzman yardımcısı ve uzman olarak çalışmıştır. Aydın Sayılı üzerine bu kitapla okurun karşına çıkan Dursun Ayan'a aralarında ilişki sorulduğunda verdiği cevap şu şekilde olmuştur; “Bilim tarihi üzerinden bilim sosyolojisi ve felsefesine yönelmemde, uygarlık kavramına bilim tarihine dayalı nisbeten pozitivist bir yaklaşım içinde yaklaşmama vesile oldu. Türk Bilim Tarihi Kurumu'na üye olmamda etkili oldu. Çalıştığım süre içinde Uluslararası Türk Kültürü Kongrelerinin düzenlenmesinde kendisini ve uluslararası entelektüel çevresini tanıma imkanım oldu. Türk düşünce ve sanat tarihine yaklaşımındaki ana ilkelerini böylece anlayabildim. Bir kaç makaleyi Türkçeye çevirmemde yardımlarını gördüm, Erdem dergisini yayına hazırlama aşamasında gösterdiği titizlik bir dergi editörü olarak yetişmemi de farkında olmadan sağladı diyebilirim. Çalışma hayatının ve ömrünün sonuna doğru, aynı mahallede oturmamızdan dolayı kendisini bir insan olarak da tanıma olanağı yakaladım, özel sohbetlerimiz de olurdu. Onun üniversite dışı bilime gösterdiği önemi anlıyordum ama zaman zaman da özlük haklarımızın iyileştirilmesi gibi kurumsal ve bireysel konularda etkili olmamasından dolayı üzüntümü belirttiğim de olurdu. Ama bu konu onun boyunu aştığı için kendisine haksızlık yaptığımı da hissederdim.” Dursun Ayan ile yaptığımız kişisel yazışmalarımızdan.

Leylâ Aksu

Ordinaryüs Profesör Aydın Sayılı Bilim Tarihinde Türk Entelektüel Kimliği isimli bu kitap “Türk ve İslâm entelektüel kimliğinin bilim tarihine kaydında özenli emeğiyle gönlümde ve zihnimde kalıcı etki yaratan Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı’nın aziz anısına. ...” diye Dursun Ayan tarafından kaleme alınmıştır. Kitabı ilk okumaya başladığınızda Sayılı’yı iyi tanıyan ve onu bilim tarihi yönüyle olduğu kadar bilim sosyolojisi ve felsefesi açısından da anlatmak isteyen bir insanın çabası hissedilmektedir. Ayan’ın kaleminden çıkan şu sözlerde bu hissi görmek mümkündür.

“Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, ünü uluslar arası düşünce çevrelerinde kendi ülkesinden daha fazla bilinen fani Türklerden birisi. Ancak onun ismi vefatından on beş yıl sonra fani dünyanın önemli göstergelerinden birisi sayılan para ile gündeme geldi. Onun reklâmsız, maddî beklentisiz pozitivist bir anlayışa oldukça itibar eden, tutumlu ama mistik yöneltimlerde bulunmaktan da her zaman uzak duran hayat hikâyesi pek çok insan için emeğin, metanetin ve ülkünün bir ifadesi olarak esinleyici olacaktır.”

Aydın Sayılı’yı anlamak ve anlamlandırabilmek için Türk ve İslâm dünyasında bilim ve bilimsel kültürü içeren entelektüel hayatın tarihi akışının, özellikle kültür ve uygarlık gibi kavramların bilinmesi önemlidir. Bu durum Önsöz’de Ayan tarafından da ifade edilmekte ve özellikle konunun gündelik okuyucu ve lise öğrencileri için önemi belirtilmektedir. Özellikle lise öğrencilerinin, bu çalışmayı okurken, fen-sosyal gibi ayrımlarla zihinlerinde oluşan iki ayrı dünyayı birbirine örülen sarmaşıkların birlikteliği gibi alıp götüreceğinden bahsetmektedir.

**

Aydın Sayılı kimdir? Ona dair yazılan kitabın ilk bölümleri bu soruya bir cevap oluşturacak niteliktedir. Aydın Sayılı 2 Mayıs 1913 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiş, babasının görevinden dolayı çocukluk yıllarının bir kısmı Tahran’da geçmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Sayılı ailesinin ülkeye dönmesiyle Aydın Sayılı, eğitimine Ankara’da devam etmiştir. Önceleri su mühendisi olmayı düşünen Prof. Sayılı’nın 1933’de Ankara Erkek Lisesi’nde (Atatürk Lisesi) lise bitirme sınavlarında, sınavları denetlemeye gelen Atatürk’ün onun sözlü sınavına girmesiyle, hayatının yönünü değiştirmiştir diyebiliriz. Aydın Sayılı, *Erdem*’in 9. cildinde bu anısını “Atatürk’le Bir Sınav Anısı” adıyla yazmıştır. Ayan, bu anının yanı sıra Sayılı’nın çok etkilendiği bir başka anısını daha anlatır.

“Bilime ve pozitivist gerçeklere oldukça itibar eden bir insan olarak onun bir şeker kâğıdından çıkan faldan (mani şeklinde yazılmış) etkilenmesi ilginç gelmişti. Ailecek 1932 yılı yazısında Ankara Dikimevi semtinde oturan bir tanıdıklarına misafir giderler ve kendisine ikram edilen şekerleme kâğıdında şu satırlar vardır:

Alnında duran yazı
Yaseminin beyazı
Talihin çiçek gibi
Bekle gelecek yazı” (s.25)

Sayılı'nın ileri yaşlarda dahi hep aklında olan bu satırlar onun için önemli olmuştur. Çünkü gelecek yaz olan 1933 yılı Atatürk'ün bizzat soru sorduğu lise bitirme sınavına girmiş, sonrasında da yurtdışı sınavını kazanarak ABD'ye gitmiştir ve 1942 yılında George Sarton'un danışmanlığında *The Institutions of Science and Learning in Medieval Islam* adlı teziyle Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesini almıştır. Daha sonraları Harvard'da okumanın zorluğuna ilişkin düşüncesini “Amerikalılar, Harvard'da okumayı insanın burnunu bileye taşına tutturmak” (s.26) gibidir derler sözü ile anlatacaktır. Sayılı, Amerika'da kalma teklifini reddettiği gibi sonrasında gelecek Amerika ve diğer yurt dışı teklifleri de reddedecektir.

Bir bilim adamı için bugün dahi önemli olan yabancı dilleri bilme ve bu dillerde ürün vermenin Sayılı'nın ayırt edici özelliklerinden biri olduğu görülür. Sayılı'nın İngilizce, Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca gibi dilleri öğrenerek bazı eserlerini üç dilde vermeye gayret ettiği onun yayınlar listesinden anlaşılmaktadır. (s.27). *Erdem* dergisi de onun, hocası Sarton'un *Isis* dergisinde yaptığını, uygulamaya çalıştığı bir yayın olmuştur. Amaç Türk kültürü ile ilgili her dilden düzeyli yazıyı yayınlamak bilimsel kültüre katkı sağlamaktır.(s.28). Yıllarca izin kullanmadan durmaksızın çalışan Prof. Aydın Sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'ndan yaş haddiyle görevinden ayrıldıktan sonra 15 Ekim 1993'de vefat etmiştir.

**

Aydın Sayılı Türkiye'de ilk kez 1952 yılında bilim tarihi disiplini kursu düzeyinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurarak bir gelenek başlatmıştır. Ankara Üniversitesi'nden sonra İstanbul Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü içinde 1984 yılında Bilim Tarihi Anabilim Dalı Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından kurulmuş, lisans programı olarak da Bilim Tarihi Bölümü (1989) açılmıştır (s. 15).

Bu eserle beraber öğreniyoruz ki, Sayılı bir bilim tarihçisi olarak Türkiye’de bu alanda kürsülerin ve bölümlerin açılmasında etkin olmakla kalmamış, aynı zamanda bilim tarihine dair yaptığı çalışmalarla Türk ve dünya bilim kültürüne de katkılar yapmıştır. Örneğin, Fârâbî, İbn Sînâ, Harezmi, Beyrunî ve diğer bilginler hakkında yazdığı yazılar ve monografik çalışmalar önemlidir. Dursun Ayan, çalışmasında, özellikle Fârâbî gibi ömründe düdüklü tencere ve elektrik süpürgesi kullanmayan birinin vakum üzerine çalışmasını, Prof. Sayılı’nın bu çalışmayı dünya bilim tarihi açısından önemsemesini ilginç bir kesit olarak vurgulamaktadır. (s. 17).

Sayılı, Türkçenin eğitim ve bilim dili olarak geliştirilmesi ve yabancı dilden kavramların Türkçeye kazandırılmasına ve yeni sözcükler eklenmesine öneriler getiren çalışmalar yapmıştır. Sayılı’nın bu çalışmalarında dikkat çeken yanı, onun hem sözcükler önermek hem de önceden kullanılan sözcüklerin devamını sağlayarak kavram zenginliğini yakalamaya çalışmasıdır (s. 46-48). Sayılı’nın, dünya uygarlık tarihinin anlaşılması için diğer bir önemli çalışması Mezopotamya ve Mısır’daki matematik, astronomi ve tıp konuları üzerine olmuştur. Ayan, Sayılı’nın bu konudaki çalışmasının önemini maddeler halinde değerlendirerek bilim sosyolojisi bakımından da önemini ifade etmektedir (s.51-53).

Bir bilim tarihi uzmanı olan Sayılı aynı zamanda Ortaçağ uzmanıdır. Ayan’ın bu konudaki yorumu; Sayılı’nın çalışmalarının bel kemiğini İslâm Ortaçağında bilim ve eğitim kurumları, hastaneler ve özellikle gözlemevlerinin oluşturduğu şeklindedir. Sayılı’nın *Observatory in Islam* adlı eserde İslâm gözlemevlerinin önemini vurgulaması gene dünya ve batı ortaçağ tarihinin, uygarlık tarihinin anlaşılmasına katkıdır.(s.54-59). Sayılı spor ve müzik tarihinin yazılması üzerinde de durmuş ve bu konudaki çalışmaları teşvik etmiştir. (s.60-62).

Sayılı’nın çalışmalarını içeren bir liste vefatından önce hazırlanmış ve *Erdem* (Cilt 9, Sayı 25, s.3-57) dergisinde Prof. Dr. Mübahat Türkel-Küyel tarafından yayınlanmıştır. Sayılı ile ilgili bir doktora tezi hazırlayan Dr. Güçmurat Sultanmuradov (*Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Bir Bilge Aydın Sayılı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi) da bu listeye ilaveler yapmıştır. Ayan’ın çalışmasında diğer eksikler ilave edilmiş ve bazı

notlar düşülmüştür (s.32-45). Aydın Sayılı'nın çalışmalarının genel olarak, bilim tarihi bağlamında, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve dönemin devlet ve hanedanları üzerine olduğu ifade edilmekle beraber, Osmanlı Dönemi ile ilgili bilim konusunun ise daha çok ondan önceki ve sonraki bilim tarihçilerinin ilgi alanında olduğu belirtilmiştir.

Uygarlığın Eski Grek ile başlaması ve Ortaçağda karanlık bir dönem geçirerek Rönesans'la birlikte yeniden doğması şeklinde batı merkezli ve dünyada genel geçer bir değerlendirme yapılmaktadır. Aydın Sayılı'nın *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp* adlı eseri uygarlığın Eski Grek'ten önceki varlığını ve birikimini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Aydın Sayılı için bir bilim adamı diyebiliriz. O halde “Bilim adamı kimdir?” diye düşünülebilir. Bilim adamı; Evrensel boyutta düşünebilen, objektif bakış açısını ilke edinebilen, bilimsel ve kişisel ahlakı yüksek olan aydınlanmış bir kişidir. Bilim adamı, böyle olmanın doğası gereği ayrı nitelik ve erdemlere sahiptir. Bilim adamı aynı zamanda bilge bir kişilik geliştirme aşamasına geçebildir. Bilim adamlığı son evrede “bilgelik”tir ve Türk düşünce tarihi bunun gereğini, Yunus Emre ile şöyle ifade etmiştir:

İlim ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir,
Sen kendini bilmesen,
Bu nice okumaktır

Aydın Sayılı bir bilim adamıdır. Bir düşünceye körü körüne bağlanmadan eleştirebilen, yazabilen, araştıran ve eserlerinde belgelerden, tabletlerden, matematik hesaplamalardan faydalanarak eserlerinin bilimsel dayanaklarını oluşturabilen ve birçok yabancı dilde eser verebilen ve bugünün dünyasında disiplinler arası çalışma olarak tanımlanan şeyi yapmıştır. Bilim tarihi konusundaki çalışmalardan bilimin felsefesine oradan da özellikle hikâye ve şiir yorumlarına kadar birçok çalışmayı titizlikle kaleme almıştır. Sayılı'nın bilim adamı kimliği Dursun Ayan tarafından özellikle üzerine durularak kitapta işlenmektedir.

**

Kitabı ilk elinize aldığımızda dış kapakta gözlüklü, siyah bir takım elbise giymiş ve ince-siyah bir kravat takmış modern görünümlü ve oturuşu ile belli

bir ağırlık ve duruş sahibi olan bu insan acaba ne düşünüyor... Resminde bir tarafa bakmış düşünen bu insanın kim olduğu, kişisel hayat öyküsü ve akademik zihniyeti nedir diye aklından geçiriyor insan...

“Sizin makam arabanızı yenileyelim, ne dersiniz hocam” diye sorulduğunda “Benim milletim bana lüks araba alacak kadar zengin değil, şimdilik idare edelim”(s.30-31) diyecek kadar vatanını ve milletini düşünen ve Ayan’ın “*Astronomide tek yıldızların çift yıldızlara oranla daha parlak olduğunu söylerler, ama çift yıldızların da daha uzun ömürlü olduğu bilinmektedir. Bir astronomi tarihçisi olarak belki o bunu daha da iyi biliyordu. Tanrı’nın ona tek yıldız olarak çilesini doldur(mak için verdiği) postu buraya oturamayacakların ona bir hediyesi, yanına yaklaşamayanların muhayyel mekânı saymak gerekir*” (s.30) şeklinde yorumladığı yalnız bir bilim adamıdır Sayılı...

Bir bilim adamı olarak Sayılı’ya dair bu ve benzeri bilgileri, akademik çalışmaları bunların Türk bilim dünyasına katkılarını, hacim olarak küçük ama her bir satırında dolu dolu ifadelerle Dursun Ayan’ın kaleminden çıkan bu kitapta buluyorsunuz. Ayan’ın bu çalışmasında, bir bilim tarihçisinin hayat hikâyesi, çalışmalarının bilim tarihi ve kültürü açısından yeri ve önemi, bilgi sosyolojisi ve bilimsel kültür açısından konu edinilirken yazarın, bir insanı kaleminin yettiği en üst düzeyde anlatmaya ve yorumlaya çalıştığı görülmektedir. Yazar, kitabın sonunda "Üniversite dışı bilim" olgusuna ve bunun kurumlaşmasına, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile devlet akademileri kavramı çerçevesinde de değinmektedir.